

Zadanie „**Akademia Animatorów Turystyki bez Barrier**”
jest realizowane w ramach programu „Turystyka bez barier – edycja 2025”
dofinansowanego ze środków Funduszu Kultury Fizycznej,
których dysponentem jest Minister Sportu i Turystyki

Zestaw dobrych praktyk animacji inkluzywnej

Szanowni Państwo,

Drodzy Czytelnicy, Wnikliwi Obserwatorzy działań Stowarzyszenia Aktywni na Rzecz Bezpiecznego Wypoczynku!

W grudniu 2025 roku Zamek Moszna, jedno z najbardziej atrakcyjnych miejsc w województwie opolski, stał się centrum przekazywania wiedzy i umiejętności dla chętnych pełnienie funkcji animatora czasu wolnego w czasie aktywności turystycznych dedykowanych dla dzieci i młodzieży, w tym szczególnie dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami, z niepełnosprawnościami czy wreszcie z doświadczeniem pieczy zastępczej, czy z domów dziecka.

Akademia Animatorów Turystyki bez Barrier – była zainicjowana przez członków Stowarzyszenia i w stu procentach wpisywała się w program Ministra Turystyki i Sportu, tj. „Turystyka bez Barrier” edycja 2025. Zgodnie z ideą przewodnią programu, działania podejmowane przez różnego rodzaju podmioty i instytucje powinny koncentrować się na zwiększaniu dostępności atrakcji turystycznych oraz docelowo możliwości podróżowania, obcowania z naturą, kulturą, sztuką itp. beneficjentom programu, czyli m.in. dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym i znajdującym się w atypowym środowisku rodzinnym. Portal BezpiecznyWypoczynek.pl wyszedł krok naprzód oczekiwaniom twórców programu. Wyobraziwszy sobie cały kompleks, cały wachlarz atrakcji turystycznych już architektonicznie dostępnych dla rzeczonych beneficjentów programu, wyobraziwszy sobie całą maszynię docierania z ofertą do grupy docelowej, ofertą bogatą, dostosowaną, rzetelną, prawdziwą itd. Wreszcie w tej naszej przygotowanej i rozpowszechnionej propozycji turystycznej, czy turystyczno-edukacyjnej przyjdzie nam stanąć twarzą w twarz z jej odbiorcą i ją – tę ofertę – profesjonalnie zrealizować. I tutaj przychodzi z pomocą Stowarzyszenie Aktywni na Rzecz Bezpiecznego Wypoczynku, które z rozmysłem organizuje warsztaty dla tych właśnie, którzy finalnie i ostatecznie będą, chcą zajmować się wymagającymi podróżnikami, wymagającymi turystami, tj. dziećmi i młodzieżą, dla których warto rozważyć troszkę szerszy uśmiech, troszkę więcej cierpliwości i uwagi niż przeciętnego, nawet zainteresowanego turysty.

Zestaw dobrych praktyk animacji inkluzywnej – ten oto zestaw, który mają Państwo przed sobą, jest zbiorem myśli i doświadczeń znakomitych prelegentów poszczególnych bloków tematycznych Akademii Animatorów Turystyki bez Barrier. Sam w sobie może pełnić rolę suflera w pracy animatora czy wychowawcy wypoczynku. Prezentowane w zestawie wskazówki czy relacje prelegentów do zagadnień pedagogicznych, psychologicznych, medycznych czy prawnych mogłyby z pewnością stanowić podstawę do niejednego badania naukowego. Natomiast zbierając notatki, skrypty i prezentacje, wykorzystywane przez wykładowców w czasie realizacji warsztatów, w tę krótką względnie całość wspominałem słowa Janusza Korczaka „I czuje wychowawca niechęć do autora, że ten siedząc w ciszy przy wygodnym biurku, dyktuje przepisy, bez potrzeby bezpośredniego stykania się z ruchliwą, krzykliwą, dokuczliwą i niesforną gromadą, której niewolnikiem jest każdy, kto nie chce być jej tyranem, z której co dnia inne tak gruntownie życie mu zatruje, że z trudem rozchmurzą wszystkie pozostałe...” Mam nadzieję, że zebrana w niniejszym zestawie wiedza i doświadczenie zachowują

praktyczną świeżość – tę samą, która z energią i zaangażowaniem prelegentów poruszała uczestników Akademii i zachęcała ich do aktywnego współudziału. Nie jest to zbiór recept oderwanych od rzeczywistości, lecz materiał powstały z myślą o codziennej pracy w terenie.

Z życzeniem najlepszych doświadczeń i rezultatów w animacji,

Jakub Jędrzejak, koordynator projektu

Prezentacja układu zestawu dobrych praktyk animacji inkluzywnej.

Materiały z Akademii Animatorów Turystyki bez Barrier zostały zebrane i ułożone w obrębie następujących obszarów:

1. Prawo i odpowiedzialność wychowawcy wypoczynku. Temat: Obowiązki i odpowiedzialność animatora turystyki wobec uczestników z niepełnosprawnościami, prawo oświatowe i turystyczne.
2. Bezpieczeństwo i higiena wypoczynku. Temat: Sanitarne, medyczne i organizacyjne aspekty opieki – profilaktyka, higiena, warunki żywienia, reagowanie w sytuacjach kryzysowych.
3. Zdrowie i pierwsza pomoc. Temat: Pierwsza pomoc psychiczna i somatyczna podczas wypoczynku dzieci.
4. Ochrona małoletnich. Temat: Standardy ochrony małoletnich, rozpoznawanie przemocy, reagowanie na zagrożenia.
5. Obszar: Komunikacja i praca z dziećmi o specjalnych potrzebach. Temat: Jak mówić, słuchać i animować – komunikacja alternatywna, wrażliwość kulturowa i sensoryczna, praca z dziećmi z ASD, ADHD, zaburzeniami emocjonalnymi itp.
6. Obszar: Rola animatora – turystyka jako narzędzie włączenia. Temat: Scenariusze gier i animacji dostosowanych do różnych poziomów sprawności, metody storytellingu i edukacji przez zabawę.

Prawo i odpowiedzialność wychowawcy wycieczki.

Temat: Obowiązki i odpowiedzialność animatora turystyki wobec uczestników z niepełnosprawnościami, prawo oświatowe i turystyczne.

Prawo w wycieczce dzieci i młodzieży nie jest dodatkiem administracyjnym, lecz fundamentem bezpieczeństwa. Animator nie musi znać numerów artykułów ustaw — ale musi rozumieć swoją odpowiedzialność i granice kompetencji. W praktyce animator jest osobą, która realizuje prawo „w terenie”: przez swoje decyzje, reakcje i zaniechania.

Kim jest animator/wychowawca w świetle prawa? Zgodnie z przepisami o wycieczce dzieci i młodzieży oraz wytycznymi MEN i gov.pl, to organizator odpowiada formalnie za warunki wycieczki. Kierownik wycieczki odpowiada za całość realizacji, natomiast Wychowawca odpowiada bezpośrednio za dzieci powierzone jego opiece – ich bezpieczeństwo, zdrowie, higienę i realizację programu. To oznacza jedno: wychowawca ponosi realną odpowiedzialność za swoje działania i zaniechania. Wobec powyższego warto jest zapoznać się z zakresem odpowiedzialności wychowawcy, od którego oczekuje się rzetelności i czujności, które to cechy wyraża poprzez sprawowanie stałej opieki nad uczestnikami swojej grupy. Wychowawca zatem m.in.:

- a) zapewnia bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne,
- b) reaguje na zagrożenia i nieprawidłowości,
- c) realizuje program zgodnie z planem i regulaminem,
- d) współpracuje z kierownikiem i innymi członkami kadry,
- e) prowadzi i uzupełnia wymaganą dokumentację (np. dziennik zajęć).

Kluczowa zasada prawna:

„Nie wiedziałem” nie zwalnia z odpowiedzialności, jeśli mogłem zauważyć i zareagować.

W pracy z beneficjentami programu *Turystyka bez barier* odpowiedzialność wychowawcy jest rozszerzona przez kontekst, że dzieci częściej mogą mieć specjalne potrzeby zdrowotne, sensoryczne, komunikacyjne. Istnieje również wyższe ryzyko pojawienia się takich zjawisk społecznych jak wykluczenia, zaniedbania lub niezrozumienia panujących standardów i ogólnie przyjętych norm. Tutaj każdemu animatorowi i wychowawcy powinna przyświecać nadrzędna zasada, co do kształtowania aktywności czasu wolnego, mianowicie: zasada dostosowania programu i form opieki do realnych możliwości dziecka. W praktyce prawnej oznacza to:

- a) konieczność zapoznania się z kartami kwalifikacyjnymi,
- b) obowiązek informowania kierownika o potrzebach i trudnościach,
- c) zakaz ignorowania sygnałów przeciążenia, choroby, lęku,
- d) obowiązek reagowania na przemoc, wykluczenie i zaniedbanie.

Katalog obowiązków z drugiej strony zamykają granice, których przekroczenie nie jest dozwolone. Do zestawu działań niepożądanych czy niedozwolonych z pewnością należy samodzielne podejmowanie decyzji medycznych oraz podawanie leków bez ustalonych z lekarzem zasad. Naturalnym powinno być dla animatora czy wychowawcy, sprawującego faktyczną opiekę nad małoletnim, że wyłącznie rodzice / opiekunowie prawni mogą podejmować decyzje o charakterze medycznym (oczywiście za wyjątkiem bezpośredniego zagrożenia życia). Wychowawca nie może również zmieniać programu w sposób zagrażający bezpieczeństwu, ignorować regulaminów i procedur, „załatwiać spraw po cichu”, zamiatać problemów pod dywan, podejmować działań sprzecznych z instrukcjami kierownika.

Zasada bezpieczeństwa prawnego:

Animator działa w ramach procedur – nie na własną rękę.

Do szeregu różnego rodzaju obowiązków należą również czynności związane z działaniem animatora czy wychowawcy wypoczynku w czasie wypadku. Zgodnie z prawem każda osoba wchodząca w skład kadry wypoczynku czy też zajmująca się dziećmi i młodzieżą w ramach prowadzonych przez siebie warsztatów i imprez jest zobowiązana do udzielenia pierwszej pomocy w razie wypadku oraz do zapewnienia opieki poszkodowanemu. Osoba sprawująca pieczę faktyczną nad małoletnimi powinna niezwłocznie poinformować o zaistniałej sytuacji swojego przełożonego oraz współpracować przy sporządzaniu dokumentacji ze zdarzenia. Brak reakcji lub opóźnienie zgłoszenia może być traktowane jako naruszenie obowiązków, dlatego standardem dobrej praktyki jest zasada: Zauważ → Zabezpiecz → Zgłoś → Działaj zespołowo. Taka zasada jest konsekwencją stosowania działań w kolejności proponowanej przez uznane na świecie organizacje zajmujące się przygotowaniem standardów w zakresie pierwszej i drugorzędnej pierwszej pomocy.

Rozpatrując zagadnienia formalne i prawne w kontekście pełnienia funkcji animatora czy wychowawcy wypoczynku, warto zwrócić uwagę na dokumentację organizacji i przebiegu wykonywania zadań opiekuńczo-wychowawczych czy dydaktyczno-opiekuńczych. Dokumentacja jest potwierdzeniem, że opieka była sprawowana, dowodem rzetelności pracy animatora oraz ochroną prawną w razie skarg, wypadków lub kontroli. W ramach dobrej praktyki animator czy wychowawca powinni prowadzić dzienniki aktywności, zapisywać istotne zdarzenia z udziałem swoich podopiecznych oraz na bieżąco przekazywać wszelkie informacje swoim przełożonym lub bezpośrednio rodzicom / opiekunom prawnym.

Bezpieczeństwo i higiena wypoczynku.

Temat: Sanitarne, medyczne i organizacyjne aspekty opieki – profilaktyka, higiena, warunki żywienia, reagowanie w sytuacjach kryzysowych.

Profilaktyka i higiena

Podstawą bezpiecznego wypoczynku jest zapobieganie chorobom i wypadkom. Kluczowe działania obejmują:

1. Zapewnienie czystości: Utrzymanie w czystości miejsc zakwaterowania, sanitariatów, jadalni i terenów rekreacyjnych. Należy dbać o regularne sprzątanie, wietrzenie pomieszczeń oraz dostęp do środków czystości, takich jak mydło i ręczniki.
2. Higiena osobista: Nadzorowanie i edukowanie uczestników na temat podstawowych zasad higieny, w tym częstego i dokładnego mycia rąk (zwłaszcza przed posiłkami i po skorzystaniu z toalety), dbania o czystość odzieży i pościeli oraz codziennej toalety.
3. Bezpieczeństwo wody: Zapewnienie dostępu do bezpiecznej, zdatnej do picia wody. W przypadku korzystania z wody z nieznanymi źródłami, konieczne jest jej przegotowanie lub użycie atestowanych filtrów.
4. Ochrona przed słońcem i owadami: Stosowanie kremów z filtrem UV, nakrycie głowy, odpowiedniego ubioru oraz środków odstraszających owady (repelentów) w celu zapobiegania oparzeniom słonecznym, udarom cieplnym i chorobom przenoszonym przez owady, np. kleszcze.

Warunki żywienia

Prawidłowe żywienie ma fundamentalne znaczenie dla zdrowia i energii uczestników wypoczynku. Wymaga to:

1. Bezpieczeństwo żywności: Zapewnienie, że wszystkie produkty spożywcze pochodzą z legalnych źródeł, są świeże i prawidłowo przechowywane (zgodnie z wymogami sanitarnymi i normami GHP/GMP/HACCP).
2. Zbilansowane posiłki: Planowanie jadłospisów uwzględniających potrzeby żywieniowe dzieci i młodzieży, zapewniających odpowiednią ilość kalorii, składników odżywczych, witamin i minerałów. Posiłki powinny być urozmaicone.
3. Specjalne wymagania dietetyczne: Uwzględnianie alergii pokarmowych, nietolerancji (np. laktozy, glutenu) oraz specjalnych diet (np. wegetariańskiej, wegańskiej, kulturowej), po wcześniejszym zgłoszeniu przez rodziców/opiekunów.
4. Nawodnienie: Stały dostęp do wody pitnej, zwłaszcza w czasie upałów i zwiększonej aktywności fizycznej.

Aspekty medyczne i reagowanie w sytuacjach kryzysowych

Organizacja opieki medycznej jest obowiązkowa i wymaga:

1. Personel medyczny: Zapewnienie obecności wykwalifikowanego personelu medycznego (lekarz, pielęgniarka, ratownik medyczny), adekwatnie do liczby uczestników i charakteru wypoczynku.
2. Apteczka pierwszej pomocy: Wyposażenie miejsca wypoczynku w dobrze zaopatrzoną apteczkę oraz przeszkolenie kadry w zakresie udzielania pierwszej pomocy.
3. Dokumentacja medyczna: Gromadzenie i przechowywanie kart kwalifikacyjnych uczestników (z informacjami o stanie zdrowia, szczepieniach, alergiach) oraz numerów kontaktowych do rodziców/opiekunów.
4. Procedury kryzysowe: Opracowanie i przeszkolenie kadry z procedur postępowania w sytuacjach nagłych, takich jak:
5. Nagłe zachorowania: Szybka izolacja chorego, kontakt z rodzicem/opiekunem i zapewnienie opieki medycznej lub transportu do placówki medycznej.
6. Wypadki i urazy: Udzielenie pierwszej pomocy, wezwanie pogotowia ratunkowego (numer 999 lub 112), powiadomienie odpowiednich służb (straż pożarna 998, policja 997) w razie potrzeby.
7. Klęski żywiołowe/zagrożenia zewnętrzne: Znajomość i przestrzeganie planów ewakuacji, instrukcji bezpieczeństwa pożarowego oraz procedur postępowania w przypadku pożaru, burzy, zalania, zaginięcia uczestnika itp.

Odpowiednie przygotowanie i przestrzeganie powyższych zasad jest kluczowe dla zapewnienia bezpiecznego i zdrowego wypoczynku dzieciom i młodzieży.

Bezpieczeństwo i higiena wypoczynku to nie „regulamin na ścianie”, tylko codzienna uważność i reagowanie. Animator/wolontariusz nie musi wiedzieć wszystkiego — jego rola to: zauważyć, nie udawać że nie widzi, zgłosić i działać zespołowo.

To mogą być pierwsze pytania, które możesz zadać kierownikowi/koordynatorowi/obsłudze obiektu i które realnie podnoszą bezpieczeństwo:

Higiena i obiekt

a) „Kto odpowiada za sprzątanie łazienek i jak często jest kontrola?”

b) „Gdzie mamy zapas mydła/papieru/ręczników, jeśli się skończy?”

Żywnienie

a) „Kto *imiennie* odpowiada za diety i jak oznaczacie posiłki?”

b) „Co robimy, gdy dziecko zgłosi objawy po posiłku?”

Zdrowie i leki

a) „Gdzie jest apteczka i kto ma do niej dostęp?”

b) „Jak wygląda procedura izolacji i dokumentacji, gdy ktoś zachoruje?”

Ewakuacja i zdarzenia

a) „Jaki jest plan ewakuacji i miejsce zbiórki?”

Zdrowie i pierwsza pomoc.

Temat: Pierwsza pomoc psychiczna i somatyczna podczas wypoczynku dzieci.

W pracy z dziećmi i młodzieżą – szczególnie z doświadczeniem pieczy zastępczej, neuroróżnorodnością lub chorobą przewlekłą – reakcje lękowe są realne i częste. Prezentacja jasno rozróżnia dwa zjawiska, które animator powinien rozumieć:

- a) Strach – reakcja na konkretne, realne zagrożenie „tu i teraz” (krótkotrwała).
- b) Lęk – przewlekłe poczucie napięcia i niepokoju, często bez jasnej przyczyny, nasilające się w nowych sytuacjach (podróż, nocleg, grupa).

Dla animatora kluczowe jest jedno, mianowicie to, co dziecko przeżywa, jest dla niego realne – nawet jeśli dla dorosłego „nie wygląda groźnie”. Animator nie stawia diagnoz, ale powinien rozpoznawać sygnały ostrzegawcze. Warto jest wiedzieć, że do objawów, które wymagają uwagi należą m.in.: nagłe przyspieszenie oddechu, duszność, uczucie ucisku w klatce piersiowej czy silne pocenie się, drżenie rąk, zawroty głowy, mdłości. Animator / wychowawca powinien wzmocnić swoją czujność również wobec dezorientacji, „oderwania od rzeczywistości” i mrowienia. Silny lęk, poczucie utraty kontroli to również typowe objawy napadu lęku panicznego, które bardzo często są mylone z „histerią”, „panikowaniem” lub „wymuszaniem uwagi”. Takie interpretacje są błędem i mogą pogłębić kryzys.

Jeśli miałyby się wyznaczyć pewien standard wsparcia psychicznego – czego animator ma pilnować, to mógłby on prezentować się w następujący sposób:

Animator:

- a) zachowuje spokój – jego regulacja emocjonalna jest „kotwicą” dla dziecka,
- b) nie ocenia i nie umniejsza („przesadzasz”, „nic się nie dzieje” – są zakazane),
- c) nazywa obecność: „Jestem przy Tobie”, „To minie”,
- d) nie straszy i nie eskaluje objawów interpretacjami.

Animator dba o:

- a) oddalenie dziecka od tłumu, hałasu, presji grupy,
- b) znalezienie spokojnego, przewidywalnego miejsca,
- c) sprawdzenie, czy nie ma dodatkowych zagrożeń fizycznych.

Animator może zaproponować prostą technikę oddechową, bez przymusu, polegającą na wdech nosem – 4 sekundy, 2 sekundy pauzy i około sześciosekundowy wydech ustami. Nie chodzi o „idealne wykonanie”, ale o spowolnienie reakcji układu nerwowego. Bezwzględnie animator powinien zgłosić dalej problem, jeśli mamy do czynienia z nawracającymi lub nasilającymi się ataki paniki, wypowiedziami o bezradności, śmierci, chęci ucieczki, silnymi reakcjami agresywnymi lub autoagresywnymi, objawami somatycznymi niewspółmiernymi do sytuacji.

Z kolei w przypadku urazu, bólu, nagłego pogorszenia samopoczucia animator powinien postępować zgodnie z zasadami pierwszej pomocy, które na potrzeby niniejszego zestawienia można ująć w następujące czynności. Animator:

- a) zatrzymuje aktywność (nie bagatelizuje objawów),
- b) zostaje z dzieckiem i zapewnia podstawowe bezpieczeństwo,
- c) nie podaje leków na własną rękę,
- d) zgłasza sytuację zgodnie z ustaloną ścieżką (kierownik, lekarz, Ii2).

Standardem powinna stać się zasada:

Animator reaguje i zgłasza – nie diagnozuje i nie leczy samodzielnie.

W czasie Akademii przekazano również kilka wskazówek w zakresie podawania dzieciom i młodzieży leków związanych z chorobami przewlekłymi i innymi specjalnymi potrzebami medycznymi. Ważne jest to, by animator / wychowawca wiedzieli, że farmakoterapia dzieci i młodzieży zawsze jest elementem szerszej opieki, a odstąpienie od leczenia „z ostrożności” bywa większym zagrożeniem niż leki. Podkreślić należy, że animator nie interpretuje leczenia, nie kwestionuje go przy dziecku. Formułując standardy i zestaw dobrych praktyk w zakresie leczenia, można byłoby zawrzeć optymalną postawę do poniższych punktów. Animator:

- a) zna fakt, że dziecko przyjmuje leki (jeśli jest to konieczne dla bezpieczeństwa),
- b) wie, kto odpowiada za podawanie i przechowywanie leków,
- c) reaguje, gdy pojawiają się niepokojące zmiany w zachowaniu (szczególnie na początku leczenia),
- d) nie komentuje leków wartościująco („za mocne”, „niepotrzebne”),
- e) rozumie różnicę między strachem a lękiem i wie, że napad paniki nie jest symulacją,
- f) potrafi być spokojny w obliczu problemu swojego podopiecznego,
- g) reaguje wcześniej, zanim sytuacja wymknie się spod kontroli,
- h) działa zespołowo i nie zostaje sam z odpowiedzialnością.

Twoja uważność może komuś realnie pomóc.

Nie musisz być idealny. Wystarczy, że będziesz obecny i odpowiedzialny.

Ochrona małoletnich.

Temat: Standardy ochrony małoletnich, rozpoznawanie przemocy, reagowanie na zagrożenia.

Bezpieczeństwo dziecka podczas wypoczynku to nie tylko brak wypadków. Ogólnie pojęte poczucie bezpieczeństwa i komfortu obejmuje również ochronę przed stresem, lękiem, upokorzeniem, naruszeniami prywatności i przemocą (także bez widocznych obrażeń). Każde „pole bezpieczeństwa” jest jednocześnie polem ryzyka krzywdy, dlatego ochrona musi być stałą praktyką całej kadry. Relacja animator–dziecko ma być profesjonalna, życzliwa i bezpieczna. Poniżej prezentowane są trzy pola funkcjonowania i uwagi, w zakresie których animator / wychowawca powinien odznaczać się określonymi cechami lub angażować się w następujące aktywności.

W polu: postawa i komunikacja, można przyjąć następujące standardy zachowania:

- a) Jestem cierpliwy/a i okazuję szacunek – w słowach i tonie (bez ironii, zawstydzania).
- b) Słucham uważnie i odpowiadam adekwatnie do wieku dziecka.
- c) Wspieram i doradzam, gdy dziecko ma problem (z zadaniem, emocjami, relacją).
- d) Daję konstruktywną informację zwrotną przy „niepowodzeniach” (nie etykietuję, nie upokarzam).
- e) Doceniam wysiłek i wkład, nie tylko wynik.

W polu: Równość, prywatność, sprawczość, ważne jest, by animator mógł o sobie powiedzieć czy pomyśleć:

- a) Traktuję równo wszystkie dzieci, niezależnie od cech indywidualnych.
- b) Szanuję prywatność (rozmowy, rzeczy osobiste, wizerunek).
- c) Informuję i konsultuję decyzje dotyczące dziecka/grupy; jeśli możliwe, uwzględniam ich głos.
- d) Dziecko wie, że może zwrócić się o pomoc w razie dyskomfortu; zna też inne miejsca wsparcia (np. telefon zaufania).

Zasada widoczności – ważna z punktu widzenia również bezpieczeństwa własnego animatora:

- a) Aktywności z dzieckiem realizuję w obecności lub w zasięgu wzroku/słuchu innej osoby dorosłej.

Wobec aktywności pożądaných w czasie pełnienia funkcji animatora czy wychowawcy wypoczynku, prezentowanych powyżej, przedstawiono również zachowania z natury rzeczy zakazane, naruszające standardy bezpieczeństwa. W zakresie komunikacji i równego traktowania podopiecznych do katalogu zachowania niepożądanego z pewnością zaliczają się:

- a) Zawstydzanie, upokarzanie, lekceważenie, obrażanie dziecka.
- b) Agresja słowna, zachowania autorytarne i poniżające, nieadekwatne kary i nagrody.
- c) Faworyzowanie pojedynczych dzieci (werbalnie lub niewerbalnie).
- d) Tolerowanie dokuczania/znęcania się (ze strony dorosłych lub dzieci).
- e) Żarty o podtekście seksualnym w obecności dzieci.

W zakresie prywatność i zwracania uwagi na wrażliwe informacje nie wolno animatorom i wychowawcom ujawniać informacji wrażliwych o podopiecznym oraz utrwalać jego wizerunku do celów prywatnych. Podobnie należy wykluczyć wszelkie relacje romantyczne/seksualne lub nieodpowiednie propozycje wobec dziecka oraz działania zmierzające do budowania zależności i poufałości na gruncie „wspólnych tajemnic”. Proponowanie/częstowanie alkoholem, papierosami, substancjami nielegalnymi – co do zasady są zakazane, surowo potępiane przez ambasadorów dobrostanu dzieci i młodzieży, a udowodnione mogą prowadzić do ukarania proponujących.

W zakresie kontaktu fizycznego literatura oraz doświadczenia prelegentów wskazują na następujące zachowania zabronione:

- a) Bicie, szturchanie, popychanie, szarpanie, ściskanie; jakiegokolwiek kary cielesne lub przymus fizyczny.
- b) Kontakt fizyczny, który nie jest konieczny dla dobra lub bezpieczeństwa dziecka.
- c) Spanie z dzieckiem w jednym łóżku lub sam na sam w jednym pokoju.
- d) Aktywności mogące być uznane za niestosowne: łaskotanie, „udawane walki”,
- e) Niechciana czułość, komentarze nt. rozwoju fizycznego, naruszanie nietykalności cielesnej.
- f) Wyręczanie dziecka w czynnościach osobistych (toaleta, mycie, przebieranie), jeśli dziecko jest w stanie zrobić to samodzielnie

Fakt, że wychowawca / animator jest obecny w nazwijmy to „życiu pozadomowym” małego (dot. wyjazdów z noclegiem) od pobudki, przez śniadanie, warsztaty popołudniowe, obiad, ciszę poobiednią, warsztaty popołudniowe, kolację, imprezę wieczorną, przygotowanie do ciszy nocnej, może skutkować i często skutkuje tym, że ta relacja pomiędzy wychowawcą a uczestnikiem (małym) jest bliższa, niż pomiędzy nauczycielem a uczniem. To z kolei może spowodować swego rodzaju odblokowanie, złamanie pewnych barier w komunikacji małego z osobą dorosłą (wychowawcą), w wyniku czego mały chętnie opowiada o swoim życiu „poza turnusowym”, tzn. np. środowisku szkolnym czy rodzinnym. Z jeszcze innej perspektywy spoglądając na relację mały – wychowawca wypoczynku, należy wziąć pod uwagę to, że dzieci (i to nie tylko młodsze) mogą i czasem korzystają z różnego rodzaju opowieści o swoim życiu poza

turnusowym, których prawdziwość w czasie wyjazdu bardzo trudna jest do weryfikacji, by zaskarbić sobie przychyłność, współczucie, większą uwagę animatora czy wychowawcy w stosunku do swojej własnej osoby. Kiedy należy zatem reagować? Reagujemy zawsze, gdy pojawia się sygnał, że bezpieczeństwo może być naruszone — nawet jeśli „to tylko słowa” albo „dzieci zawsze tak mają”. (Slajdy wprost korygują takie myślenie).

Czerwone flagi u dziecka (sygnały krzywdy lub zagrożenia)

- a) Dziecko mówi wprost o przemocy/krzywdzie lub sugeruje ją „między wierszami” (wychowawca bywa osobą, której dziecko ufa).
- b) Silny lęk, stres, wycofanie, nagła zmiana zachowania — bez widocznych obrażeń (brak śladów ≠ brak przemocy).
- c) Dziecko sygnalizuje dyskomfort wobec dorosłego (słownie lub zachowaniem).

Czerwone flagi w grupie rówieśniczej

- a) Agresja fizyczna/słowna/psychiczna, wykluczanie, upokarzanie (także online) — to jest przemoc, nie „zwykle dokuczanie”.
- b) Niereagowanie na przemoc innych (zarówno przez dzieci, jak i dorosłych) — to forma zaniedbania.

Część dot. Standardów Ochrony kończą krótkie wskazówki, jak może wyglądać procedura reagowania. Warto przyjrzeć się naszym wskazówkom i zweryfikować własne procedury, by jeszcze pełniej móc odpowiadać, a przede wszystkim przeciwdziałać zagrożeniom czyhającym na dzieci i młodzież.

A) Gdy dziecko ujawnia krzywdę (w domu lub gdziekolwiek)

1. Zatrzymaj się i wysłuchaj – spokojnie, bez ocen.
2. Podziękuj za zaufanie i nazwij bezpieczeństwo: „Dobrze, że mówisz. To ważne.”
3. Nie obiecuj tajemnicy (Twoim zadaniem jest ochrona).
4. Nie dopytuj „śledczo” – zbierasz minimum faktów potrzebnych do uruchomienia ochrony.
5. Zadbaj o dziecko tu i teraz (poczucie bezpieczeństwa, obecność drugiej osoby, spokój).

6. Zgłoś zgodnie ze ścieżką eskalacji (kierownik/SOM/organizator).

7. Zapisz fakty: co dziecko powiedziało (możliwie cytując), kiedy, gdzie, kto był obecny.
8. Nie rozpowszechniaj informacji – ochrona danych i prywatności jest częścią ochrony.

B) Gdy widzisz przemoc między dziećmi

1. Przerwij zachowanie natychmiast (bez krzyku i upokarzania).
2. Oddziel dzieci i zapewnij bezpieczeństwo (również emocjonalne).

3. Nazwij zachowanie: „To jest przemoc / naruszenie zasad bezpieczeństwa” (nie „taki żart”).
4. Zbierz krótkie informacje (kto/co/kiedy) – bez przesłuchań.
5. Zgłoś do kierownika / zgodnie z procedurami.
6. Nie toleruj i nie ignoruj (niereagowanie to zaniedbanie).
7. Zadbaj o grupę: krótkie przypomnienie zasad + obserwacja dalszej dynamiki (wykluczanie, „odwet”).

C) Gdy kadra narusza standardy (lub masz podejrzenie)

1. Zatrzymaj sytuację, jeśli jest ryzyko naruszenia granic (np. niestosowny kontakt, żarty seksualne).
2. Zadbaj o dziecko (odsuń od sytuacji, zapewnij inną osobę dorosłą).
3. Zgłoś do ścieżki eskalacji (kierownik/SOM/organizator) — nie „załatwiaj tego w cztery oczy” bez procedur.
4. Zapisz fakty (co się wydarzyło, kiedy, kto był obecny).
5. Nie zamiataj pod dywan: brak tolerancji dla zachowań mogących być odczytane jako krzywdzenie /dokuczanie, również ze strony dorosłych.

Komunikacja i praca z dziećmi o specjalnych potrzebach.

Temat: Jak mówić, słuchać i animować – komunikacja alternatywna, wrażliwość kulturowa i sensoryczna, praca z dziećmi z ASD, ADHD, zaburzeniami emocjonalnymi itp.

W animacji „bez barier” komunikacja nie jest dodatkiem do programu. To narzędzie bezpieczeństwa i włączenia: decyduje o tym, czy dziecko rozumie zasady, potrafi zgłosić dyskomfort i ma realny dostęp do aktywności. Animator nie musi być terapeutą. Musi być dobrym partnerem komunikacyjnym: mówić jasno, słuchać uważnie, zapewniać alternatywy i umieć redukować przeciążenie. Podczas prezentacji tego zagadnienia wyróżnione zostały dwa typy komunikacji: standard podstawowy: „komunikacja dostępna” dla wszystkich oraz komunikacja alternatywna „zawsze jest jakaś droga”.

W ramach pierwszego z nich podkreślono zasadę, by mówić -prosto, przewidywalnie i z szacunkiem, zachowując dodatkowo 3P, czyli „prosto, po kolei, powtórz”. Istnieje również w tym zakresie podobna zasada, mianowicie: powiedz, co chcesz powiedzieć, powiedz to i powtórz, co powiedziałeś. W obu wskazówkach można wyróżnić znaki szczególne takiej komunikacji:

- a) Używaj krótkich zdań i jednego komunikatu naraz (zamiast „ubierz się i szybko schodzimy i jeszcze weź butelkę” → „Najpierw buty. Potem schodzimy.”).
- b) Uprzedzaj o zmianach („Za 5 minut kończymy.”) – to zmniejsza lęk i zachowania „trudne”.
- c) Sprawdzaj rozumienie: „Powiedz, co robimy jako pierwsze?” (nie „rozumiesz?”).
- d) Słuchaj tak, żeby dziecko mogło mówić, tj. daj czas na odpowiedź (cisza bywa częścią komunikacji), a często zamiast pytać: „Dlaczego to zrobiłeś?” (pobudza obronę), zapytaj: „Co się stało przed chwilą?” (fakty).

Komunikacja alternatywna (AAC): standard „zawsze jest jakaś droga” to wszystkie metody wspierające komunikację, gdy mowa jest ograniczona: gesty, obrazki, tablice, piktogramy, komunikatory. Animator w tej komunikacji powinien wykazać się znajomością zasady, zakładającą pewne kompetencje, np. jeśli dziecko komunikuje się inaczej (obrazkami, gestem, pojedynczymi słowami) – to nie znaczy, że „nie rozumie”. Omawiany system ma być swego rodzaju wsparciem dla osób z trudnościami komunikacyjnymi i podkreśla rolę środowiska oraz partnerów komunikacyjnych. Oto minimalny zakres pakietu komunikacji alternatywnej (najlepiej jako karty/piktogramy przy identyfikatorze animatora lub w kieszeni):

- a) „TAK / NIE”
- b) „STOP / PRZERWA”
- c) „BOLI / ŹLE SIĘ CZUJĘ”
- d) „ZA GŁOŚNO / ZA JASNO / NIE DOTYKAJ”
- e) „PIĆ / TOALETA”.

Dla części dzieci (szczególnie w spektrum autyzmu) bodźce są jak „za głośny megafon”: zapachy, echo w stołówce, migające światło, dotyk metki. National Autistic Society opisuje potrzebę rozsądnych dostosowań środowiska pod sensorykę. Pracując z dziećmi wymagającymi szczególnej uwagi warto zadbać o zapewnienie możliwości redukcji bodźców oraz zapewnienia czasu i miejsca na przerwę. Animator Turystyki bez Barrier powinien zawsze mieć „miejsce wyciszenia” (choćby korytarz, ławka, boczna sala), dawać „przerwę sensoryczną” bez komentarzy i bez kary, pozwalać na stosowanie narzędzi (słuchawki wygłuszające, kaptur, piłeczka antystresowa) oraz unikać przymusu dotykowego i „zabaw fizycznych” bez zgody (to też obszar bezpieczeństwa relacji).

Pracę z dziećmi z ASD, odpowiadającą na pytanie, jak animować, żeby włączać, można oprzeć na rekomendacji, by interwencje społeczne i komunikacyjne, czyli kreowanie wzajemnych relacji u swojej podstawy miały zwiększanie wspólnej uwagi, zaangażowanie i silną komunikację wzajemną. Dla animatora może to oznaczać w praktyce, by w animacji inkluzywnej dominowała dobra struktura, tj. jasny początek, środek i koniec aktywności, czyli widoczny plan. Dobrze jest wyznaczać role dziecku, np. „strażnik czasu”, „fotograf”, „kartograf”), unikać sformułowania „radź sobie” bez określenia bliższego celu / sensu zadania lub bez wyobrażenia konkretnego wyniku aktywności. Dobrze jest oprzeć wyjaśnianie nowych umiejętności czy pojęć (w miarę możliwości) na metodzie naśladownictwa, gdyż instrukcje wizualne, połączenie pokazu z krótką komendą często działają lepiej niż długie tłumaczenie. Warto podkreślić, że należałoby zaprzestać lub zastanowić się nad użyciem: presji na kontakt wzrokowy („patrz na mnie”), jeśli dziecko lepiej słucha inaczej; ironii i żartów „między wierszami” (to często nie działa) oraz niespodziewanych zmian bez uprzedzenia.

Energia to zasób, nie problem – z taką myślą powinna zaczynać się przygoda z animowaniem dzieci i młodzieży, gdzie jedno lub więcej uczestników proponowanych przez nas aktywności funkcjonuje z ADHD. Podczas realizacji warsztatów w ramach lekcji muzealnych, podczas półkolonii czy szybkich imprez integracyjnych trudno jest wczytywać się w orzeczenia i opinie dzieci, z którymi będziemy współpracować – o ile w ogóle jest to możliwe ze względu na ochronę danych osobowych. Dlatego w niniejszym zestawie dobrych praktyk skoncentrowano się na kilku wskazówkach, które można wykorzystać podczas pracy z dziećmi, które zwykle się nazywają „żywym srebrem”.

1. Dawaj krótkie zadania i szybkie „punkty sukcesu”,
2. Rób aktywności w rytmie: ruch, krótka instrukcja, działanie, podsumowanie,
3. chwal konkretnie („Dzięki, że czekałeś na swoją kolej”) zamiast ogólnie („grzeczny jesteś”).
4. Minimalizuj rozpraszacze podczas instrukcji (dzieci stoją półkolem, nie w tłumie),
5. Używaj sygnałów przejścia (np. dźwięk, gest, hasło),
6. Zaplanuj legalny ruch (np. „posłaniec”, „pomocnik sprzętu”).

Komunikacja, która nie rani, jest szczególnie ważna, jeśli mamy do czynienia z dziećmi z zaburzeniami emocjonalnymi i z doświadczeniem pieczy zastępczej, która często łączy się

z trauma rozłąki z biologicznymi rodzicami. Dzieci po doświadczeniach trudnych często reagują „nadmiarowo” na bodźce: krzyk, nagłą zmianę planu, zawstydzenie, konflikt. Tutaj należy rozważyć oparcie nawiązującej się relacji lub komunikacji w już istniejącej więzi społecznej na trzech filarach:

1. Bezpieczeństwo (przewidywalność, brak upokarzania, w tym wykorzystanie optymalnego języka, np. zamiast: „Uspokój się natychmiast!” → „Widzę, że jest trudno. Zróbmy przerwę. Jestem obok.
2. Wybór (choćby minimalny: „chcesz wersję A czy B?”).
3. Relacja (spokojna obecność zamiast siłowania się).

W turystyce społecznej spotykasz dzieci o różnych doświadczeniach: język, religia, rodzina, tożsamość, styl komunikacji, dlatego można rozważyć unikania żartów z pochodzenia, akcentu czy wyglądu; nienarzucania jednego, normalnego sposobu bycia; a gdy nie jesteśmy pewni, co do tożsamości naszego podopiecznego można zapytać: „Jak wolisz, żebym do Ciebie mówił/a?”. Przygotowując własny warsztat pracy animatora, warto rozważyć następujące punkty i rekomendacje, swego rodzaju checklistę animatora komunikacji inkluzywnej:

1. Przed aktywnością:
  - a) Mam plan i mogę go pokazać (choćby ustnie: 3 kroki).
  - b) Mam zaplanowany sygnał przerwy i wyznaczone miejsce wyciszenia.
  - c) Mam 5 kart (TAK/NIE/STOP/PRZERWA/TOALETA).
2. W trakcie:
  - a) Daję instrukcje krótko i po kolei.
  - b) Daję czas na odpowiedź.
  - c) Redukuję bodźce, gdy rośnie napięcie.
  - d) Wzmacniam konkretnie pozytywne zachowania (szczególnie przy ADHD).
3. Po aktywności:
  - a) Domykam aktywność przewidywalnie („koniec, podsumowanie, co dalej”).
  - b) Notuję, co działało (dla następnej zmiany kadry).

Rola animatora – turystyka jako narzędzie włączenia.

Temat: Scenariusze gier i animacji dla różnych poziomów sprawności + storytelling i edukacja przez zabawę.

Turystyka społeczna działa jak „przyspieszacz” relacji: dzieci są razem intensywnie, w nowych miejscach, z dużą ilością bodźców. To idealne środowisko do włączenia – pod warunkiem, że animacja jest projektowana tak, by każdy miał realny dostęp do udziału, a nie tylko możliwość bycia obok. „Projektuj aktywności jak dla grupy z pełnym spektrum potrzeb (a nie „standard + wyjątki”)”, powinno być zdaniem wiodącym w przygotowywaniu planu pracy dla animacji. Przyjrzyjmy się bliżej zasadom projektowania gier włączających.

Każda gra powinna mieć:

1. różne sposoby wejścia w aktywność (ruch / rola narracyjna / zadanie manualne),
2. różne sposoby rozumienia zasad (ustnie + pokaz + piktogram),
3. różne sposoby „wygrania” lub zaliczenia (mówienie / wskazanie / ułożenie / gest).

W grupach z doświadczeniem pieczy lub przeciążeniami sensorycznymi przymus i zawstydzenie potrafią zniszczyć włączenie. Standardem jest: wybór roli, prawo do przerwy, możliwość obserwowania zanim się dołączy (bez komentarzy). Edukacja przez zabawę może być skuteczna, bo łączy emocje, relacje i działanie. Kreując z kolei zabawę opartą na opowieści, czyli opowiadanie historii, pewną fabularyzację aktywności akurat wykonywanej, warto posiłkować się kilkoma zasadami, podobnymi do warunków trzymającego w napięciu scenariusza filmu. Tajemnicze, budzące napięcie ciekawości wezwanie – co się stało? W tym aspekcie warto zwrócić uwagę na odpowiednią tematykę i osadzenie naszej historii w świecie i zainteresowaniach dzieci i młodzieży, z którymi mamy do czynienia. Następnie nakreślenie misji – co trzeba zrobić? W trakcie rozgrywki dbamy o urozmaicenie, czyli włączamy ze dwie, trzy przeszkody w osiągnięciu celu naszej misji, by wreszcie w finale osiągnąć sukces. Wariant „bezpieczny dla grup wrażliwych”: należy unikać fabuł opartych o zawstydzenie, porzucenie, „zdradę” w drużynie. Zamiast tego: ochrona, odkrywanie, naprawa, sojusze. W kontekście animacji dzieci i młodzieży wymagającym specjalnej uwagi, można wziąć pod uwagę dodatkowe zasady storytellingu, które czynią inkluzję pełniejszą, a do których zaliczyć można:

1. Przewidywalność + zapowiedzi („teraz etap 1, potem 2...”) – obniża lęk.
2. Sprawczość: dzieci podejmują 2–3 realne decyzje w trakcie.
3. Role różnego typu: ruchowe, logiczne, artystyczne, społeczne (każdy może błysnąć).
4. Język obrazowy, ale prosty (jedno polecenie na raz).
5. Finał bez upokorzeń: świętuj wysiłek i współpracę, nie tylko wynik.

W bibliotece prostych gier dydaktycznych każdy scenariusz ma cel włączenia (co budujemy) oraz wersję podstawową. Dodatkowo wkomponowane są punktory oznaczające dostosowanie do oczekiwanej mobilności, sensoryki, komunikacji oraz np. koncentracji. Opis gry zakańczają

tw. bezpieczniki dla grup z doświadczeniem pieczy. Przed rozpoczęciem rozgrywki lub na początku opracowywania własnego scenariusza gry włączającej warto rozważyć poniższe pytania skłaniające do refleksji.

1. Czy gra ma wersję „na miejscu” (stolik/sala)?
2. Czy role pozwalają być kluczowym bez biegania?
3. Czy jest miejsce wyciszenia i prawo do przerwy?
4. Czy bodźce są kontrolowane (hałas, światło, dotyk)?
5. Czy instrukcja jest w 3 krokach i z pokazem?
6. Czy mam alternatywę: wskazanie/rysunek/karty?
7. Czy są krótkie etapy i szybkie sukcesy?
8. Czy wzmacniam pozytywne zachowania na bieżąco?

Po analizie pomysłu czy dostępnego scenariusza można przystąpić do gry, pamiętając, że głównym celem nie jest rywalizacja sama w sobie, ale pokonywanie barier własnych przez ich uczestników. Tutaj największym wygranym może okazać się animator, jeśli zaproponowana przez niego zabawa rzeczywiście pomoże w otwarciu na nowe relacje i role swoich podopiecznych lub chociażby jednego podopiecznego. Największym wygranym będzie samo dziecko, jeśli z pomocą proponowanej aktywności pokona wewnętrzną barierę w komunikacji czy kolejnym kroku do zacieśnienia ważnej dla niego relacji z rówieśnikiem czy całą grupą.

Gra 1: „Mapa Skarbów Dostępności”

Cel: współpraca + uważność na bariery.

Jak: drużyny tworzą mapę obiektu (lub fragmentu trasy) i oznaczają: miejsca odpoczynku, ciszy, wodę, toaletę, schody/progi, „bezpieczne punkty”. Potem każda drużyna prezentuje 3 usprawnienia.

Dostosowania:

- ✓ mobilność: mapa w sali na dużym arkuszu, obserwatorzy „koordynują”;
- ✓ komunikacja: piktogramy/kolory zamiast opisu;
- ✓ sensoryka: praca w małych grupach + ciche stanowisko.

Bezpiecznik: zero ocen typu „kto nie dał rady” – mapa dotyczy miejsca, nie osób.

Gra 2: „Teatr Obiektów” (storytelling bez presji mówienia)

Cel: ekspresja + integracja bez „występów na siłę”.

Jak: dzieci losują 3 przedmioty (np. klucz, liść, sznurek) i budują krótką scenę „co te rzeczy znaczą w naszej historii”. Można pokazać bez słów.

Dostosowania:

- ✓ komunikacja alternatywna: można wskazywać, układać, pokazywać;
- ✓ sensoryka: wybór przedmiotów (unikaj „nieprzyjemnych” faktur).

Bezpiecznik: bez osobistych tematów – tylko fikcja.

Gra 3: „Polowanie na Wzory”

Cel: obserwacja, uważność, sukces bez rywalizacji.

Jak: szukacie w otoczeniu 10 „wzorów”: okrąg, spirala, coś miękkiego, coś cichego, coś pachnącego, coś w kolorze... Każdy przynosi znalezisko lub robi szkic/zdjęcie (jeśli zasady pozwalają).

Dostosowania:

- ✓ mobilność: teren ograniczony + „partnerzy”;
- ✓ sensoryka: dziecko wybiera kategorie, których szuka (np. bez zapachów).

Bezpiecznik: brak punktów „kto pierwszy”.

Podsumowując materiały wypracowane w ramach „Akademii Animatorów Turystyki bez Barrier”, należy podkreślić, że inkluzywność w animacji czasu wolnego nie jest jedynie zestawem technicznych dostosowań, lecz przede wszystkim świadomą postawą opartą na empatii i odpowiedzialności. Warsztaty zorganizowane w Zamku Moszna pokazały, że profesjonalna opieka nad dziećmi o specjalnych potrzebach – w tym z niepełnosprawnościami, doświadczeniem pieczy zastępczej czy neuroróżnorodnością – wymaga połączenia twardych kompetencji prawnych i medycznych z miękkimi umiejętnościami komunikacyjnymi.

Kluczowe wnioski płynące z opracowanych dobrych praktyk to:

1. Bezpieczeństwo jako fundament: Odpowiedzialność animatora nie ogranicza się do realizacji programu, ale obejmuje czujność na sygnały lęku, dbanie o higienę i ściśle przestrzeganie procedur, które stanowią „bezpieczną kotwicę” dla podopiecznych.
2. Komunikacja bez barier: Skuteczna animacja opiera się na prostocie, przewidywalności i dawaniu wyboru. Animator nie musi być terapeutą, by stać się dla dziecka godnym zaufania partnerem, który potrafi zredukować przebodźcowanie i wzmocnić poczucie sprawstwa.
3. Zabawa jako narzędzie zmiany: Gry, takie jak „Mapa Skarbów Dostępności” czy „Teatr Obiektów”, udowadniają, że odpowiednio zaprojektowana aktywność pozwala każdemu dziecku, bez względu na poziom sprawności, odnieść sukces i nawiązać relacje z rówieśnikami.

Oddajemy w Państwa ręce ten zestaw nie jako zamknięty katalog reguł, lecz jako praktycznego „suflera”, który ma wspierać codzienną pracę w terenie. Mamy nadzieję, że wiedza i doświadczenie prelegentów Akademii staną się dla Państwa inspiracją do poszukiwania „szerszego uśmiechu” i większej cierpliwości w kontakcie z młodymi podróżnikami, dla których każda wyprawa jest szansą na pokonanie wewnętrznych barier. Wierzymy, że dzięki stosowaniu tych praktyk, turystyka społeczna stanie się prawdziwie dostępna, a każdy wyjazd będzie dla dzieci bezpiecznym doświadczeniem pełnym akceptacji. Pamiętajmy, że nasza uważność i obecność mogą realnie odmienić świat podopiecznego.

Dziękujemy wszystkim uczestnikom, prelegentom oraz Stowarzyszeniu Aktywni na Rzecz Bezpiecznego Wypoczynku za wkład w tworzenie standardów turystyki bez barier.